

Да выхаду новай кнігі Алега Трусава
"Кароткая гісторыя архітэктуры Беларусі"

Частка 6. Заходняя Беларусь у складзе Польскай дзяржавы (1921-1939 гг.)

(Працяг. Пачатак у папяр.
нумарах.)

Слоні́мскі вакзал быў пабудаваны ў 1922 г. ў стылі неабарока. Яго больш высокі цэнтральны аб'ём быў выдзелены "ламаным" дахам і рызалітамі з фігурнымі франтонамі.

У Берасці захаваліся будынак банка (1926 г.) і будынак ваяводскага кіравання (1938 г.), зробленыя ў неакласічным стылі. Банк уяўляе сабой ратонду з купалам, якая злучае два крылы будынка, аздобленага іянічным ордэрам.

Побач знаходзіцца ваяводскае кіраванне - чатырохпавярховы гмах з вялікім цэнтральным рызалітам і рустоўкай першага паверху. Таксама ў стылі неакласіцызму ў канцы 1920-х гг. у Наваградку пабудавалі ваяводскі асабняк з вялікім чатырохкалонным порцікам перад уваходам.

У гарадах і вёсках будаваліся школьныя будынкi, прычым асаблівая ўвага звярталася на гімназіі. У якасці прыкладу можна прывесці будаўніцтва гімназіі імя гетмана Караля Хадкевіча ў г. Лідзе. У пачатку 20-х гг. гімназія ў Лідзе размяшчалася ў двух будынках, што знаходзіліся ў розных месцах. Вось як апісвалі сучаснікі інтэр'еры філіяла гімназіі ў 1925 г.

У 1925 г. філіял размяшчаўся "пры адной з кароткіх і вузкіх вулачак, якія адыходзілі ад Сувальскай і ўжо праз некалькі дамоў утыкаліся ў бліжняе балота. Быў гэта цесны двухпавярховы дом з цэглы. Класы былі невялікія, парты стаялі адна пры адной. Праходы паміж імі былі вузкія, кафедра напірала на першую з лавак, словам нязручнасцяў было вышэй галавы. Вучыліся тут мужчынскія класы ад першага па пяты. Тры старэйшыя - агульныя - і жаночыя класы размяшчаліся ў т. зв. Галоўным корпусе, на вуліцы 3 Траўня". Такім чынам, месца не

хапала, і будаўніцтва новай гімназіі было неабходна.

У 1925 г. варшаўскі архітэктар Ежы Бэйль распрацаваў праект новай гімназіі. Гэта быў трохпавярховы будынак у стылі неакласіцызму, які захаваў падабенства да былога піярскага калегіума. З 1929 г. гімназія пачала сваю педагагічную дзейнасць.

У сярэдзіне 1930-х гг. польскія ўлады пачалі будаваць у краіне новыя паштовыя будынкi ў стылі функцыяналізму. Падобныя будынкi з'явіліся ў Гдыні, Быдгашчы, Луцку і Лідзе. Прычым, Лідскі паштамт адзін з самых лепшых з іх, бо мае большыя памеры і выглядае прыгажэйшым. Ёсць версія, што праект Лідскай пошты зроблены англійскім архітэктарам.

Будоўля пачалася ў 1936 г. і скончылася ў 1939 г., калі ў пачатку мая 1939 г. адбылося ўрачыстае адкрыццё Лідскага паштамта. Паштамт мае падвал і чатыры паверхі. У цэнтры будынка знаходзіцца аперацыйная зала памерам 11,8х9,2 м., вышыня столі - 5,3 м. Дах над залай шкляны мае 4 пралёты, прычым кожны пралёт завершаны шклянкой стрэшкай. Першалачаткова дах быў накрыты спецыяльнай шклянкой дахоўкай. На паверхах пошты быў размяшчаны персанал ліставой пошты, тэлеграф і тэлефон. За ходам будаўніцтва паштамта і добраўпарадкаваннем вуліцы Адама Міцкевіча, дзе знаходзіўся будынак, сачылі мясцовыя журналісты. Вось што пісаў на гэтую тэму "Кур'ер Віленскі" ў кастрычніку 1938 г.: "Да часу пераносу пошты ў новы гмах на Выгане гарадскія ўлады парупіліся аб поўнай перабудове вуліцы Міцкевіча. Вуліца ўпарадкавана на ўзор цэнтральных вуліц горада, перад гмахам пошты навіт заасфальтавана, што з'яўляецца абсалютнай навінкай для Ліды. Ходнікі вельмі шырокія і з прыгожымі газо-

намі. Вуліца Адама Міцкевіча ў Лідзе сваім выглядам можа канкураваць з лепшымі вуліцамі Вільні".

А ў 1938 г. прыняў першых хворых новы гмах Лідскага шпітэля. Новы будынак меў кубатуру каля 3 000 метраў кубічных, сучасны еўрапейскі выгляд і найлепшае медыцынскае абсталяванне. Каштаваў ён каля 130 000 злотых. Новы шпітэльны корпус падзяляўся на чатыры аддзелы. Першы з іх, глядзельны аддзел, складаўся з кабінета доктара, пачакальні і трох ізалятараў, астатнія тры аддзелы прызначаліся для лячэння інфекцыйных хворых. На другім намерсе знаходзіўся аддзел хворых на сухоты на дванаццаць ложкаў. На плоскім даху шпітэля запраектавана і дзейнічала веранда для лёгачна-хворых. Новы шпітэльны меў памяшканні для 2 медсясцёр і 3 санітарак. Уся інфекцыйная бальніца была разлічана на 22 асобы, але пры неабходнасці, без пагаршэння агульнага камфорту тут магло лекавацца 39 хворых.

Пад шпітэлем пабудаваны жалезабетонная супрацьпаветраная сховань з скляпеннямі, якія мелі 35 см таўшчыні. Плоскі дах пакрыты адмысловым навішым на той час будаўнічым матэрыялам "Конга". Над дахам мясціліся водазборнікі, з якіх у той час давалася вада ва ўсе бальнічныя карпусы. Новы шпітэльны меў цэнтральнае ацяпленне і сучаснае электраабсталяванне з дзвюма сістэмамі асвятлення - вачэрняй і начной. Да кожнага ложка была падведзена разетка радыёфікацыі.

Будоўляй новага гмаха кіраваў павятовы архітэктар Вацлаў Галік.

Грамадскія будынкi будаваліся і ў вёсках. Гэта былі гміны, школы, паліцэйскія ўчасткі і "Народныя дамы". У якасці прыкладу можна прывесці будаўніцтва Народнага дома для культурных патрэбаў вясцоўкаў у в. Вострава (Зэльвенскі р-н). Кіраваў будоўляй актывіст ТБШ Серафім Татарын. На будоўлю збіралі народныя грошы, прычым і за межамі краіны. Грошы дасылалі рабочыя беларусы, што паходзілі з в. Вострава, а жылі і працавалі ў ЗША. Пры гуртку ТБШ у Вострава працавалі драматычны і харавы гурткі, а бібліятэка мела каля 1000 кніг.

Аднак у сакавіку 1929 г. польскія ўлады

забаранілі дзейнасць ТБШ ва ўсім Наваградскім ваяводстве.

Існавалі ў Заходняй Беларусі і мемарыяльныя аб'екты, а таксама музеі. Была адноўлена сядзіба Тадэвуша Касцюшкі ў Мерачоўшчыне, каля Косава, своеасаблівы музей, прысвечаны Тадэвушу Рэйтану знаходзіўся ў яго радавой сядзібе ў маёнтку Грушаўка (Ляхавіцкі р-н).

У цяперашні час на тэрыторыі сядзібы, плошча якой складае каля 14 га, захаваліся жылы дом (напаўразбураны), флігелі, бровар, капліца-пахавальня (напаўразбурана і абрабавана), шэраг гаспадарчых пабудоў, парк рэгулярнай плашчэўкі і пладовы сад. Да канца XIX ст. у сядзібе стаяў аднапавярховы мураваны палац, пабудаваны ў строгіх формах архітэктуры класіцызму ў час жыцця і дзейнасці Тадэвуша Рэйтана.

Выгляд першага палаца вядомы паводле акаварэлі Напалеона Орды, які неаднаразова бываў у сядзібе Т. Рэйтана ў 1864-1876 гг. Гэта быў будынак прамавугольнай формы, пакрыты вальмавым дахам, меў у цэнтры галоўнага фасада чатырохкалонны драўляны порцік з трохвугольным франтонам. Уздоўж тыльнага фасаду ў парк выступала тэраса-галерэя. Сярод шпалер парку стаяла прысядзібная мураваная капліца. Перад домам па баках круглага газона знаходзіліся афіцыйны, у адной з якіх захоўваліся фамільныя архівы ўладальнікаў.

У бібліятэцы Рэйтанаў меўся вялікі кнігазбор, які перажыў шмат ваенных ліхалеццяў і знаходзіўся ў новым палацы да пачатку Другой сусветнай вайны.

На мяжы XIX і XX стст. гаспадар Грушаўкі Юзаф Рэйтан па невядомых прычынах распачаў перабудову двара. Стары палац быў разабраны, а на яго месцы быў пабудаваны новы драўляны. Разам з будаўніцтвам палаца быў закладзены пейзажны парк.

Палац уяўляе сабой прамавугольны ў плане аб'ём, накрыты вальмавым дахам, з якога выступаюць на галоўным і бакавых фасадах мансардавыя паверхі з самастойнымі двухсхільнымі пакрыццямі. Галоўны ўваход вылучаны ганкам і тэрасай, устаноўленай на разьбяных калонны і апаёсанай металічнай агароджай. Высокі падмурак па баках цэнтральнай тэрасы выдзелены пластычнай формы мураванымі ганкамі, у форме якіх прасочваюцца элементы ў стылі мадэрн.

Інтэр'еры былі аздоблены размалёўкай, разьбой, кафлянымі грубкамі. Парадны двор, утвораны сядзібным домам і двума флігелямі, зрушаны з асноўнай восі кампазіцыі. Да 1939 г. з асаблівай

увагай зберагаўся невялікі будынак непадалёк ад палаца, які атрымаў назву "мураванка". У ім з пакалення ў пакаленне перахоўваліся каштоўныя папэры і дакументы. У двух пакоях гэтага мураванага будынка Тадэвуш Рэйтан правёў апошнія гады свайго жыцця. Архіў пра-паў без вестак яшчэ да 1914 г., а былая сямейная капліца разабрана. Новая капліца-пахавальня была пабудавана ў пачатку XX ст. у стылі неаготыкі. Будынак капліцы ў плане мае прамавугольную форму, трохгранную алтарную частку і высокі шчыт на галоўным фасадзе. Аконныя праёмы маюць выгляд стрэльчатых аракаў.

У міжваенны перыяд у новым палацы былі сабраны рэшткі памятных рэчаў Тадэвуша Рэйтана: яго ложка, сервант, залаты бакал - падарунак калег Сейма за заслугі ў актыўнай дэпутацкай дзейнасці. Усе гэтыя каштоўнасці нашчадкі Рэйтана перадалі Кракаўскаму нацыянальнаму музею Чартарыёўскага разам са старым гадзіннікам Стэфана Рэйтана, бацькі Юзафа. У 1939 г. польскія ўлады ўстанавілі помнік Тадэвушу Рэйтану побач з новай капліцай (не захаваліся).

Цікавая гісторыя адбылася з музефікацыяй дома Адама Міцкевіча ў Наваградку. Першалачатковы будынак дома згарэў у 1881 г. Ацалелі толькі падмурак і скляпы.

Навава адрамантаваны дом адразу зноў трапіў у арэнду.

У час Першай сусветнай вайны ў доме кватаравалі па чарзе ваенныя штабы: нямецкі, польскі, балшыавіцкі.

У траўні 1922 г. у Наваградку зноў пабываў і наведаў родны дом 86-гадовы Уладзіслаў Міцкевіч - сын пээта. У хуткі час пасля гэтага візіту ў Наваградку было створана добраахвотнае навуковае таварыства "Міцкевічаўскі камітэт", які 10 траўня 1930 г. вырашыў стварыць музей. У лістападзе 1936 г. "Міцкевічаўскі камітэт" заняў флігелі і размясціў у ім бюро будучага музея. У чэрвені 1937 г., калі скончыўся тэрмін арэнды дома, "Міцкевічаўскі камітэт" арганізаваў у ім урачыстае пасаджэнне пад кіраўніцтвам наваградскага ваяводы Адама Сакалоўскага.

Адкрыццё музея адбылося 11 верасня 1938 г. 22 чэрвеня 1941 г. будынак знішчыла фашысцкая бомба.

26 лістапада 1955 г. да 100-годдзя з дня смерці пээта быў адноўлены і адкрыты Дом-музей Адама Міцкевіча. У 1989-1990-х гг. ён рэканструюваны: будынку нададзены выгляд пачатку XX ст., пабудаваны флігелі, які злучаны з асноўным будынкам падземным пераходам, свіран, студыя,

альтанка. Урачыстае адкрыццё Дома-музея А. Міцкевіча адбылося 12 верасня 1992 г.

Пачынаючы з 1919 г. Польскі ўрад ушаноўваў памяць пра паўтанцаў 1863-1864 гг. У гарадах, у тым ліку і заходнебеларускіх, з'явіліся вуліцы ў гонар герояў Паўстання. Увосень 1927 г. пачалася агульнапольская акцыя па пошуку магіл паўстанцаў і помнікаў звязаных з паўстаннем. У 1928 г. у Косава на магіле паўстанцаў паставілі мемарыяльны крыж. У мястэчку Мілавіды на месцы боя паўстанцаў з царскімі войскамі пабудавалі капліцу. У 1933 г. у вёсцы Пацэвічы на Мастоўшчыне паставілі помнік 12 загінулым паўстанцам (не захаваліся). У 1928 г. у Свіслачы паставілі помнік Рамуальду Траўгуту. У верасні 1939 г. мясцовыя камуністы яго знішчылі, аднак у 1988 г. ён адноўлены па даваенных эскізах гарадзенскім скульптарам А. Анціпіным.

У некаторых заходнебеларускіх гарадах і мястэчках стаялі і мемарыяльныя скульптуры і асобныя помнікі.

У Гародні жыхары сабралі грошы і паставілі помнік Элізе Ажэшчы, які захаваліся да нашых дзён. У цэнтры Ліды, на плошчы Славы, знаходзіўся сад, у якім стаяў помнік незалежнасці, абсаджаны кветкамі і выгараджаны часткова палатам, а часткова кустамі (зараз не існуюць). Пасля смерці ў 1935 г. кіраўніка Польшы Юзафа Піл-судскага з'явіліся помнікі ў яго гонар, але пасля верасня 1939 г. усе яны былі разбураныя.

На беларускай зямлі польская армія будавала ваенныя збудаванні супраць пагрозы з боку СССР. 17 красавіка 1936 г. было прынята рашэнне пачаць працы па будаўніцтве фартыфікацыйных умацаванняў на мяжы з Савецкім Саюзам. Тут галоўную ролю павінен быў адыграць Баранавіцкі ўмацаваны ўчастак. У сваю чаргу, ён быў падзелены на пяць асобных пад-удзелаў. Усго ў 1931 па 1938 гг. пад Баранавічамі пабудавалі 350 ДАКаў (доўгатэрміновых агнявых кропак). Гэта былі аднапавярховыя і двухпавярховыя агнявыя пабудовы. Ля мястэчка Крашынь перавышалі жалезабетонныя кулямётныя паўкананіры і кананіры, з бронекаптурамі для франтальнага агню. У аснове гэтых пабудоў знаходзілася французская тэхналогія і выкарыстоўваліся ідзі вялікіх французскіх інжынераў. У сакавіку 1940 г. Панамарэнка дакладаў Сталіну, што пад Баранавічамі захавалася шмат бронекаптуроў з выдатнай нямецкай сталі. Аднак усе гэтыя ўмацаванні не адыгралі ніякай ролі ні ў верасні 1939, ні ў чэрвені 1941 г.

Пошта ў Лідзе, прыдні фасад